

LITTERATUR

SVENSK PROSADIKTNING 1958. II

Av lektor ELOF EHNMARK

En rad av de böcker under året vilka bearbetar självbiografiskt stoff, skildrar upplevelser under barndoms- och uppväxttiden. Dit hör *Tora Dahls Dörrar som öppnas*, den fjärde volymen i serien om utackorderingsbarnet Gunborg. Dörrar som öppnas kunde stå som motto för hela denna känsligt och psykologiskt säkert genomförda skildring av ett barns konfrontation med de vuxnas värld, av de första stegen ut ur barndomen, ut ur tryggheten. Gunborg har nu kommit in i mellanskolan. Hon har haft motgångar och besvärligheter, därför att den strama lärarinnan fröken Olsson har låtit henne sitta kvar, inte på grund av bristande begåvning och kunskaper utan därför att Gunborg inte har haft lagstadgad ålder. Fröken Olsson är nämligen innehavare av det praktiskt goda samvete som den behårt paragrafmässigt laglydige brukar vara försedd med. Tora Dahl förmår verkligen visa, hur mycket lidande sådana människor åstadkommer. Det heter om fröken Olsson: »Ett helt år hade hon i alla fall lyckats med att ute-stänga och innestänga och brännmärka den som tänkte sig kunna nonchalera och komma förbi något i skolstadgan föreskrivet. Ett minne för livet var det menat till. Och det blev det också. Gunborg förlät aldrig fröken Olsson.» Iakttagelsen är riktig och erfarenheten torde vi ha gjort litet

var. Gunborgs fostermor fröken Stolt är också en sträng tuktomästare men på annat sätt. Hon har en gång i ungdomen blivit övergiven och därmed fått sin uppfattning om karlar orubbligt fastslagen. Kompensation skaffar hon sig genom att ta inackorderingsbarn. Hon är fostrad i sträng väckelse-religiositet, där lag och fördömelse intar hedersplatsen. Försakelse och uppoffring blir därför den enda vägen till nåden — de besuttna och förnäma skall nog få sitt straff en gång. Sofia är fäst vid sina fosterbarn och sköter dem ordentligt, men hon kan inte riktigt vinna dem, därför att hon vill behålla kommandot utan prutmån. Så skymms det tåligen, rejäla, trofasta i hennes väsen undan av hennes halvt omedvetna religiösa härsklystnad och hennes själviskhet under den evangeliska förklädnaden. Porträttet av Sofia, levande genom den blandning av erkänsla och avståndstagande, varmed det är utfört, blev egentligen färdigt redan i de tidigare delarna. Det som nu berättas om henne, bekräftar karakteristiken på gott och ont, och det sker här i en anda av äkta och djup humor. Dörrarna som öppnas, är snarast dörrar som stänger Gunborg ute från fosterhemmet och dess andliga miljö. Hon får nya kamrater, och det vidgar perspektiven, skolans undervisning kommer henne att glida ut ur den trygga bibliska världsupp-

fattningen, och hon råkar i konflikter, som hon måste reda ut på egen hand, därför att de vuxna inte skulle förstå, bara krångla till. Hon kommer också sin riktiga mor närmare, åtminstone till det yttre. Så särskilt lätt blir det inte för henne att tycka om denna ytliga, självupptagna, hävdelsesjuka kvinna. Men hon vill gärna skryta med att ha en riktig mamma, därtill förnämre än kamraternas. Ungefär på samma sätt reagerar hon, när hon får höra, att fadern blivit satt under förmyndare. Hon känner nämligen en föräldralös fin flicka som också har förmyndare. »Då är min pappa lika fin som Ebba Skoglund, tänker Gunborg. Men hon säger det inte, ty det är skryt om man säger sånt.» Fadern — en arkitekt — vårdas på sjukhus efter ett nervsammanbrott. Det viktigaste i boken är att Gunborg i sista stund får träffa honom. Snart skall han dö i plågor på en stormavdelning. Fadern och dottern förenas i en sär egen sympati, en sinnesgemenskap, som kanske skall bli en ödesgemenskap, en sorts överlåtelse. De drömmar, som arkitekten inte längre förstår förverkliga, skall kanske pånyttfödas hos dottern, i kval och lycka, jubel och förtvivlan. Ty Gunborg är konstnärsbegåvad, på en gång fantasi-full och skarpsynt, och med ett inte så litet uppkäftigt temperament. Men först skall hon gå den långa vägen till självständighet. Sofia Stolt har flitigt använt den kära gamla skrämselfodden, främst skrämselför de eviga straffen. Gunborg börjar märka, att de vuxna förargas och bestraffar på de mest inkonsekventa sätt, och hon lär sig detta: »Erkänna men inte bekänna. Det som har hänt, har hänt och får inte förnekas. Det är en börda, men du måste bära den bördan.» Orden låter nästan Lars Ahlinska. Ja, dörrarna öppnas, men då hon tar sitt osentimentala avsked från mamma

Stolt och flyttar till sin riktiga mamma på Östermalm, blir hon liten på nytt, och det känns skönt. »Det är, som om hon lämnat bakom sig all den kunskap om livet och hur man ska försvara sig, som hon hade förvärvat. Liten och försvarslös skulle hon ledas vid sin moders hand. Och hon var lycklig.» Så slutar boken. Det är inte bara dörrar som öppnas för Gunborg, också dörrar som leder in, till en fortsatt, ny och annorlunda barndom. Gunborgs historia är alltså långt ifrån färdig. Men Tora Dahl har med denna romandel bara ökat vårt intresse för den lilla flickans historia. Den är spännande, därför att den är så riktig.

I *Werner Aspenströms Bäckén* ser en poet tillbaka på sin barndom. Bäckén är en mycket personlig, helt betagande bok, novellistiskt utformad, fylld av stämningar, meditationer och prosalyriska avsnitt. »Vad jag beskriver är en närvarokänsla i en tid, som inte längre existerar, i en natur, som inte tillhör mig utan en gång för länge sedan förmedlades till mig av en främling, ett barn med mitt namn.» Så formuleras utgångspunkten för de minnen och betraktelser som boken består av. Aspenström återupplever minnena och diktar kring dem. En konkret händelse eller upplevelse kan minnet ha bevarat, men vad det som nu är minnesbild, egentligen innebar, just då upplevelsen skedde, det måste Aspenström återdikta. Dessutom är det inte bara fråga om konkreta ting utan också om inre erfarenheter, t. ex. skrämselför och ensamhetskänslan eller saknaden efter den legendariskt starke fadern, vilken »dog som en fluga den spanska sjukans vinter», och uppfattningen av modern på gott och ont, hon som under sin sista tid på ålderdomshemmet bara hade en önskan, att än en gång få se kvarndammen i sin barndoms by. I en sug-

gestiv skiss nämner Aspenström, att modern hade sagt, att hon efter döden skulle ge sig tillkänna, och berättar, hur det löftet uppfylldes. Underligt nog händer det i en liten kyrka utanför Neapel: just då korgossen ringer i sin klocka, förbyts klangen till skällkons klocka från barndomen, och så kommer verkligen kon uppför kyrkgången och efter henne »min mor i huckle och grå stadskofta» och med »en blick, som inte är tom men främmande och svår att tyda». I altarets ljusstrimma försvinner synen och Aspenström kommenterar: »Vilka av oss bör kallas gengångare: dessa som träder in till oss, eller vi som träder in till dem?» I stil med denna upplevelse är allt i Aspenströms minnen. De har över sig en halvdager, ett skimmer, där erinring och fantasi vävs samman till små prosapoem av mjuka, vemodstämnda melodier. Dit hör själva den lantliga miljön med »de glesa ljuden» i den stora tystnaden, dit hör minnet av kon, som gått ner sig i ett kärr, en episod som pojken stängt in i sitt undermedvetna och som nu blivit lik minnet av en dröm, eller den leende berättelsen om hur vallpojken läser Ahlén & Holms höstkatalog med alla de avbildade julsakerna och suggererar sig till snö och vinter mitt under den stekheta sommardagen. Poeten Aspenström har aldrig nått högre än i denna prosabok.

En barndomsskildring av ganska säreget slag har debutanten *Ake Wassing* åstadkommit med den digra romanen *Dödgrävarens pojke*. Boken är en utpräglad memoar, en sannskyldig recherche du temps perdu. Förf. börjar med att redogöra för hur han kommit på tanken att skriva litterärt och att åstadkomma en bok. Han har inte som så många andra bara velat skildra en proletär barndom och vägen ut ur den, utan han har främst grubblat över orsaken till att hans

barndom blivit så egenartad. Farfadern hade varit häradsdomare och kyrkvård, familjen var av välbesutten bondestam, men hans far hade hamnat som backstugusittare och dödgrävare och till slut låtit inhysa sig och pojken på fattighus. Hur har det gått till? Och hurudan har modern egentligen varit? Detta är alltså Wassings problem och boken handlar om hur han går tillväga för att finna svar på frågorna. Han letar reda på familjepapper och konstaterar, att vissa handlingar är försvunna, han vänder sig till myndigheter för att få besked om arvs- och skilsmässobeslut, han reser till sin barndoms trakter i Uppland och Hälsingland och han besöker folk, som kan ge upplysningar om väsentliga detaljer. Så kan han lägga sitt pussel. Samtidigt dyker minnesbilder från barndomen upp, scener ur det förgångna blir levande men får ny belysning och oväntad innebörd, när de ställs samman med sakundersökningen. Gestalternas drag förändras, de smutskastade blir rentvådda och de som smitit undan, blir skuldbelastade, men när allt kommer omkring, fördelas skuggor och dagar ändå ganska jämnt, ingen går helt fri och ingen är utan skuld. Särskilt levande är bilden av modern, en från början kanske ytlig och tanklös kvinna som alltmer mognar och hjältemodigt kämpar vidare, tills lungsoten tar henne. Levande är också porträttet av fadern, en jätte till kroppskraft, som går bet i livskampen och slutar som enkel handräckning på en anstalt. Wassings grepp på uppgiften är originellt och han har förmått genomföra den med en rapp och livlig berättarkonst.

Artur Lundkvists Ur en befolkad ensamhet är inte en direkt kronologisk fortsättning av den tidigare minnesboken »Vindingevals». Förf. ger i stället glimtar och rapsodiska repor-

tage från skilda tider av sitt liv och från skilda miljöer. Särskilt fäster man sig vid episoderna från barn- domen och vad han berättar om förhållandet till modern, till den störige fadern och till systemer-själsfränden. Bygden kring Ängelholms- trakten blir livslevande i hans färg- starka, doftmättade, associationsrika prosa, och här finns också en avväp- nande självironi, t. ex. i den kostliga skildringen av hur han etablerar sig som diktare i en enslig stuga och sö- ker slå sig fram genom att cykla om- kring och sälja sina alster i ortspres- sen eller utbjuda dem till folket i går- darna. I det följande skildras episoder från inkallelsen under en bister vinter i övre Norrland och från Paris, Kor- sika, Venedig och slutligen från svensk västkust. Allt binds samman av ett gemensamt tema: ensamheten mitt i myllret av människor och upp- levelser. Han berättar t. ex. om ett lit- terärt möte i Paris, där en rad talare lägger ut texten men ingen lyssnar på de andra. »Är det då idel monolo- ger du hör, finns det inga dialoger, inga samtal, möts människor aldrig i orden, är det bara var och en som talar om sitt?» Korsika blir en sorts symbol för denna isolering, ön som så många gånger erövrats och som fött en av världens största erövrare, ön där vendettan råder och ön där man aldrig kommer varandra till mö- tes. Korsikaskildringen är den utför- ligaste i boken, men den lider av en viss händelsefattig opersonlighet, som ger ett blekt intryck, trots Lund- kvists koloristiska ordfantasi. I Vene- dig råkar han bli sjuk. Sagostaden förvandlas till ett pinorum och i fe- bern fantiserar han om en tibetansk lama, som predikar om intigheten som livets mål: »Vi lider för det ab- soluta, för att helheten ska övervinna sin splittring och bli ingenting annat än helhet, som är Intet.» Det temat

varieras i slutepisoden, vilken berät- tar om en konstnärinna som begår självmord. Självmordet är skönhets- hämnd, konsten övervinner konstnä- ren, suger ner i djupet, uppslukar. Inte heller konsten skänker befrielse. »Diktare och ganska ensam. Vandrar som en fånge i rummet», det är livs- situationen i denna bok, så fjärran från den öppna livsstil som en gång var denne diktares förkunnelse. Artur Lundkvist har i behåll sin förmåga att skapa svepande, färggnistrande, rörliga reportage, men bilder, situa- tioner, gestalter liksom bara sveper förbi, fast fångade av ett pricksäkert kameraöga. Samtidigt skådas allt som genom ett fjärroobjektiv. Ensamhetens pansar blir aldrig genombrutet.

Också i *Jan Fridegårds En bland eder* skiner de självbiografiska insla- gen igenom, fast det inte är fråga om en memoarroman utan om en diktad händelseförveckling. En av huvudper- sonerna är nämligen identisk med Lars Hård, med senare böckers Johan From och med kavalleristen från »Äran och hjältarna». Här är han för- säljare av egna verser, f. ö. arbetslös med tillfällighetsjobb. Romanen hand- lar om tre personer, som växelvis skildras i inre monologer. Förutom den namnlöse blivande diktares är det en medelålders orgelbyggarränka, som trånar efter en erotisk brittsom- mar och även får den med den unge poetens hjälp, och vidare änkans fri- are, en äldre man i verken. Den ar- betslöse och inte särskilt arbetsvillige unge mannen med diktarplaner inom- bords känner man alltså väl igen från Fridegårds centrala författarskap, li- kaså skildringen av hans häftiga hat- reaktioner och ömtåliga känslighet, vilka driver honom till ständiga pro- testreaktioner. Änkans till en början tempererade och så småningom allt hetare trånad, hennes senkomna lycka och ånger över tidigare försum-

melser på området är omsorgsfullt och nyanserat återgivna utan att figuren dock blir särskilt konturfäst. Den gamle ämbetsmannen framträder från början som ren karikatyr: en korrekt, ytligt bildad herre som vill verka gentleman och kulturell överklassare men som omedvetet avslöjar sitt hyckleri, sin andliga tomhet och de skumma baksidorna i sitt väsen. Komiken mildras emellertid och Fridegård är mån om att belysa det tragiska i mannens situation: han är den ensamme som aldrig fått erfara en spontan gest av ömhet eller vänlighet. Av allt detta har blivit en bok som själv inte har mycket av spontanitet. Den fria fabuleringen har aldrig varit Fridegårds starka sida, och att gestalta i den inre monologens krävande form har han inte förmått på ett övertygande sätt. En bland eder har därför blivit en bok som inte lätteligen kan engagera. Dess bästa sidor är variationer på Fridegårds gamla teman eller förnyade prov på hans alltid beundransvärda stilkonst.

Med »Kvarteret Venus» avslutade Erik Asklund 1957 sin fina och känsliga självbiografiska svit om söderpojken Manne. Hans nya bok *Brokigt sällskap* är egentligen en samling essäer men samtidigt också den en minnesbok från den tid, då Asklund debuterade som författare och mötte sina yrkeskamrater. I boken berättar han om diverse ting, om sin boksamling, om sina favoritförfattare och om Stockholm i dikten och diktares Stockholm. Här är han särskilt hemma, och det är en glädje att följa honom, när han gör sällskap med Bellman, Sångaren från Söder, eller Strindberg på deras promenader genom staden. Allra värdefullast är de sidor, som handlar om hans författarvänner. Han berättar om de äldre, t. ex. Lindorm och Diktonius, och med särskild värme om de tidigt

hortgångna Värnlund och Kjellgren. En höjdpunkt är skildringen av mötet med Martinson, Harry Sjöfararen, på den tid då denne bodde i ett tält vid Skanstull och varje morgon vandrade in till stan med tättet hoprullat under armen och ett knippe dikter i kavajfickan. På S:t Eriksgatan strålade en dag fem ynglingar samman, som skulle bli de Fem unga, och berättelsen om deras möten, debatter och diktuppläsningar på kaféer och ölstugor har en tidsdoft som Asklund förmår återuppliva med säkert artisteri.

Också *Gustav Hedenvind-Eriksson* berättar om sig själv i *Befrielse*, en bok som till det yttre handlar om en resa till England, Frankrike och Norrland men egentligen är en tänkebok. Hedenvind har sitt eget sätt att berätta. De tillfälliga mötena och samtalen med medpassagerarna kommer honom att erinra sig upplevelser som han haft, och erfarenheter som han gjort, och liknande associationer får han av minnesmärken, byggnader och museiföremål. Särskilt är det ungdomstiden med dess möda och förhoppningar han kommer att tänka på, och så börjar han berätta om fackföreningen Avdelning 39, om kolaren Ax vid Blåmyren och om Sägmyrafolket. Därvid kommer han ihåg, vad de i sin tur berättat, och då kommer sagoförtäljaren Hedenvind i gång och förnöjer sina läsare med lärorika sägner om hur gisslet kom till människorna eller om hur guldet föll ned till jorden. Hela boken är sammantvinnad av nuet, erinringarna och historierna. Sådan är nu Hedenvind, att var han än befinner sig, i Nôtre Dame, vid Triumfbågen, framför Venus Milo, överallt får han anledning att minnas sitt eget förflutna under ett mycket omväxlande och händelserikt liv. Även hans minnen håller på att bli historia, liksom de berömda minnes-

märkena vittnar om det framfarna. Vad sökte han i sin ungdom under de röda fanorna? Vad sökte de som skapade Sfinxen? Svaret är Befrielse. Men befrielsen låter vänta på sig. Ingenting har blivit, vad man drömt eller hoppats. »Men utan att drömma, verka och hoppas det bästa av den morgon som bidar bortom natten, skulle denna tillvaro vara obeskrivligt tom och trist.» Kanske är det dumt att grubbla på tillvarons mening, så litet som vi vet om tillvarons väsen. »Vise kallas de som fundera. Visare äro dock de, som inte fundera alls.» Men den maximen kan Hedenvind inte själv rätta sig efter. Hela hans väsen är ett enda iakttagande, funderande och förtäljande. Det är frisk sav i honom. Begrundar han det förflutna, så spanar han lika klarögt framåt. Och den mening han till sist formulerar, med något av tonfallet hos en gammal siare, äger en trotsig hoppfullhet, som stämmer bra med hans inres sega kärnvirke: »Allenast i oförtruten id, i råd och dåd för ett ouppnåeligt mål, i besvikelse, i förnyad ansträngning i tidlös drömmestrålände visshet skall du endast dag för dag vinna befrielse — den enda Skaparen lade i skålen du själv fick i uppdrag att snida.»

Liksom gammalt och nytt flätas samman hos Hedenvind, sker något liknande i *Sven Rosendahls* produktion. Han förlägger gärna handlingen till trakter, där primitivt liv alltjämt råder, men han skildrar sina figurer med modern psykologi. *Midsommar-domen* berättar om händelser i Värmlands finnbygd någon gång i slutet av 1800-talet. En komet har visat sig, och den bådar världens undergång. Det kommer att ske på själva midsommarafton enligt vad som förkunnas av byns kloka gubbe av erkänd trolldomssläkt. Den som emellertid passar på tillfället, är den illfundige Halfer

Tornavainen, Sandkryparen kallad, därför att han lurat så många till undergång. Han utnyttjar situationen genom att suggerera fram en ytterstadsstämmning, och hela byn blir slagen av skräck. Man säljer gårdarna för en spottstyver, och Halfer köper, man slutar med vårbruket och låter kreaturen beta på åkrarna. Somliga vill frigöra sig från allt världsligt och allt jordiskt ägande i förbidan på domen, andra skaffar brännvin för att leva livets glada dagar den korta tid som återstår. Den besuttne finnbonden Hendrik är en av de få som tvivlar och som fortsätter att sköta sin gård. Vad han väntar på är att vinna sin hustru Davidas hela hjärta. Davida är bokens centralfigur. Hon sköter sina plikter i Hendriks hus, men som en botgöring. Hon har ett förflutet att ångra. Hennes barn, som utackorderats, har dött av vanvård och hon känner sig medskyldig till en mans vådadöd. När romanen börjar — den underliga midsommaren — kommer Ottar till gården, den man som varit hennes älskare och som hon en gång valde i stället för den av våda omkomne. Så uppstår ett slags triangeldrama, en inre tvekamp mellan de båda männen om Davida, och konflikten intensifieras av den hektiska atmosfären inför den stundande domen. Uppgårelsen måste främst ske i Davidas inre, och hennes kamp tecknas avsiktligt i en sorts famlande, dimhöljd atmosfär. Det är instinkterna och det undermedvetnas uppdykande, ordlösa krafter som präglar denna inre konflikt, där allt liksom färgas av den ångest som ruvar över allt och alla. Upplösningen sker genom ett våldsdåd, då Hendrik, sedan midsommarnatten gått utan naturkatastrofer, stöter ned Halfer. Byborna får igen sina gårdar och Davida vandrar bort med Ottar. Slutet blir alltså mer eller mindre en nöd-

lösning. Rosendahl väljer gärna ämnen, där naturkrafter och skrock driver sitt spel, också med människöden. Det är betecknande, att han i Midsommardomen inte låter en apokalyptisk sekt förkunna världsundergången utan en spågubbe med anor i hedendomen. I en av bokens intensivaste scener skildras, hur byborna i midsommarnattens dimmor tycker sig se, hur Gud själv uppenbarar sig — det visar sig sedan vara en betande häst. Men denne Gud med sin stav i handen är inte de kristnas Gud. Han kallas för Gammeln — vilket i dialekter annars brukar vara benämning på Hin — och gestalten påminner allra närmast om Oden med sitt spjut i handen. Stämningen av fjärran vildmark och åldrig hedendom är det bestående intrycket av denna dramatiskt komponerade roman, där allmänmänskliga konflikter och primitiv livsföring vävs samman till en komposition som är typiskt rosendahlsk.

En motsats till denna primitiva miljö finner man i framtidsvisionernas riken, i utopierna, som i våra dagar inte skildrar några lycksalighetens öar utan den tekniska fulländningens hemska hemvist. Den sista variationen av dessa framtidsvisioner, som hos oss sträcker sig från »Kallocain» till »Aniara», utgöres av *Ann Margret Dahlquist-Ljungbergs Strålen*. Den värld hon skildrar, är jordklotet efter ett förödande atomkrig, utbyggt till en termitstat, som behärskas av överläkaren, vilken har hand om den mystiska Strålen, en symbol för teknikens fulländning i det ondas tjänst. Människorna lever i Anstalten, där allt är konstgjort och där de behandlas av Strålen, uppföds med tabletter och avindividualiseras av injektioner, varjämte de noggrant övervakas av hemliga kunskaparorgan. Tanke och vilja skall bortopereras, målet är att alla skall bli robotar, viljelöst lydiga

redskap. Bortom Anstalten finns Staden med slavlägren och längst bort lär Ön ligga, där det fortfarande sägs förekomma växtlighet. Boken är alltså en skräckskildring av en tillvaro bortom vad vi menar med individuellt mänskligt liv. Sådant kan skildras som en mardröm, men man har svårt att riktigt gripas eller riktigt begripa. Man har, som så ofta i fråga om utopier, en känsla av att precis så kommer det ändå inte att bli — det kan bli kusligt nog ändå, och är det redan på sina ställen. Människorna i Strålen har i regel inga namn, bara bokstäver och nummer. De blir inte heller individer med riktiga öden. Förf. har också sett sig tvungen att låta några av de uppträdande ha minne av en tillvaro på människosätt, och handlingen får utmynna i ett misslyckat revoltförsök. De sista kapitlens skildring av en flykt genom Anstaltens myller av korridorer, trappor och salar har fart och spänning, men det är betecknande, att spänning bara kan åstadkommas med dessa yttre medel. Vad man främst minns av boken, är ett förtvivlat rop, som ekar genom detta den fulländade teknikens öde land, ett rop som kräver gensvar: »Ropet måste gå från människa till människa, bäras vidare, förenas i alla röster till ett enda rop. Avgrunder kan skilja, men röster, ord förenar... tomrum ljuder så förtvivlat ihåligt; tomrum är förtvivlan att störta ner i.» Temat om ensamhet och gemenskap återklingar också i denna roman.

Handlingen i *Lars Gyllenstens Senatorn* är inte förlagd till något framtidsrike men till en diktaturstat av det nutida slaget med allt vad det innebär av övervakning och disciplin. Huvudpersonen, senator Antonin Böhr, är en domare som börjat tvivla och alltså slappnar av i partipolitiskt nit. Hans överordnade finner honom i

behov av sjukledighet och anvisar ett kurhotell för ändamålet. Under denna semester tvingas han ompröva hela sin livssyn. Han söker ett nytt fotfäste i en kärlekshistoria, men också den upplöser sig i ingenting. Slutligen återvänder han frivilligt från sin flykt från hotellet, blir fördd till sin överordnade och får efter ett kort samtal göra sorti genom en dörr, som kan leda vart som helst, kanske till friheten, kanske till en fängelsehåla. Som det brukar vara hos Gyllensten, ger händelseförvecklingen och personskildringen i första hand anledning till debatt av livsfrågor. I långa monologer analyserar Böhr sina problem, och vid sidan av monologerna fogar Gyllensten in kommentarer, som ytterligare belyser dem eller gör dem ändå mer invecklade. Det mesta förblir dunkelt, och säkerligen har det skett med avsikt, eftersom de frågor om människans villkor, som Gyllensten framställer, aldrig har kunnat besvaras förståndsmässigt. Det är därför inte underligt, att utgångspunkten är en obotlig pessimism. »Det goda är bara frånvaro, frånvaro av något ont. Endast det onda, som vi inte vill, är verkligt. Bara på ondskan kan vi grunda en bestående gemenskap.» Det berättas, att Böhr efter läsningen av Marx' kapitel om det hemska barnarbetet blivit en entusiastisk socialist och med iver kämpat för det samhällssystem som nu var förverkligat i hans land. Men därefter finner han även detta nya system totalt misslyckat. Också här kämpar klass mot klass och människa mot människa. Ingen har blivit lycklig, och har någon kommit i närheten av lyckan, har det skett på andras bekostnad. Det är bara en ny hierarki av befallande och en ny klass av lydande som uppkommit, »men med samma obarmhärtighet och rovdjurslika snålhet som förr, som förr mel-

lan ägande och ägda». Detsamma gäller alla statssystem i historien. Babels torn har i boken blivit en symbol för detta. Vad blev följden av gemenskapsverket Babels torn? Förbistring, oförstående, motsatsen till gemenskap. »Det finns ingen trohet och ingen grammatik i Babelstornet. Den mänskliga makten är oinskränkt endast i att förråda. Den mänskliga troheten är allra mest trogen mot omväxlingen och glömskan. Den mänskliga kärleken är ett hål, som aldrig blir fullt.» Böhrs möte med kvinnan leder till intet, därför att han och hon söker olika ting, han en möjlighet att finna en fast punkt, hon en möjlighet att uppgå i något som inte är hennes jag. Resultatet av Böhrs betraktelser blir, att det mänskliga inte är något mer än »en lös och gyttjig materia», dvs. bara en möjlighet, ett ler som borde kunna formas till något: »Vi måste bli skapade av något som är starkare än vi själva, om det skall bli något av oss. Här i världen, där vi lever, måste det sladdriga människoköttet som är vi, finna sin mästerman och hårdare, som kan banka det samman till person med skugga och bild.» Här är Böhr framme vid gränsen till metafysiken och där stannar han, som den utstötte, den ensamme, den ständigt förgäves frågande. När senatorn försvinner genom den dörr, som leder man vet inte vart, är hans drag präglade, heter det, av absolut likgiltighet. Till detta har Gyllenstens obönhörligt skarpa resonemang lett. Men innanför rocken bultar ett ängslat hjärta.

Den skrämmande hotfullheten vilar också över *Dagmar Edqvists Skuggan blir kortare*, en fristående fortsättning av »Paradisets portar». Där berättades om kärnforskaren Kåre, som hejdade sig vid Helvetets port, dvs. vid tanken på det fruktansvärda som forskningen kunde leda till, och som

samtidigt snärjdes i ett omaka äktenskap med Sandra, vilket innebar, att Paradisets port blev stängd för honom, i samma stund som han tyckte sig se Helvetets på glänt. Den intressantaste personen i den boken var Sandra, snedvriden och inkrökt från barndomen, ständigt otillfredsställd, äregirig, van att intrigera sig fram, till slut segrande med hysterikans vapen, hänsynslös men innerst olycklig och ömhetsfull. I den nya romanen vill Dagmar Edqvist ställa sakerna till rätta, främst för Kåre, den samvetsömme forskaren som offrat så mycket och som för Sandras skull nu lever ett mekaniskt liv, där allt går ut på att stoiskt hålla stånd. Samtidigt förvandlas Sandra, ingalunda omotiverat, till en vamp av ganska utstuderat slag, beredd att krångla sig fram till högre positioner med hjälp av sin alltmer framblomstrande skönhet. Därmed förlorar hon i intresse och makarnas skilsmässa reduceras till en formell procedur utan större spänning. Kåre reser till ett forskningsinstitut i Afrika och möter där en kvinnlig läkare, Kathryn, som han förälskar sig i och blir lycklig med. Kathryn är något av en idealfigur, vars tidigare konflikter ordentligt redovisas och vars mognade kvinnlighet belyses i skiftande episoder, men hennes och Kåres kärlekshistoria har liksom ingen riktig gnista i sig, och inte ens den tillfogade tvekampen mellan Kathryn och Sandra får verklig spänning. Intresset fördelas också mellan kärlekshistorien och en redogörelse för livet på den afrikanska stationen, vilket förf. lär ha studerat på ort och ställe, och debattinlägg i en rad aktuella problem, t. ex. mötet mellan vetenskap och primitivism, mellan religionerna och mellan svarta och vita. En rad bipersoner är tecknade med skarpa i konturerna, främst Kathryns far, den

blide religionshistorikern med sin forskarhåg och sin inre trygghet: »Han störtar omkring i världen som en fyraåring i sin pappas hus, trygg och nyfiken, evigt på upptäcktsfärd, omöjlig att chockera, därför att allt är så förvånande.» Dagmar Edqvist själv har något av samma balans i sitt väsen. Hon är sund ända ner i botten, och hennes ambition är att upptäcka försoningsmöjligheter och att förkunna det riktiga samlivets välsignelse. Det har hon gjort också i *Skuggan* blir kortare, och även om konflikterna denna gång inte trängt så djupt in, blåser det friska vindar över skildringen, och hela boken omslutes av den goda viljans livgivande värme.

Om gemenskapen blir vunnen utan alltför stora svårigheter i Dagmar Edqvists roman, tornar besvärligheterna upp sig så mycket högre i *Walter Ljungquists Ossian*. Boken handlar om en man som inte får pröva på annat än misslyckanden men trots allt ändå vinner sitt liv, når fram till harmoni. Handlingen utspelas i Småland åren 1858–1913 och berättas av huvudpersonens kusin, konstnären Felix Dandelin för dennes brorson, Jerk Dandelin. Själva händelserna skildras konkret och direkt men med täta avbrott av kommentarer, bestående av debatter mellan Felix och Jerk. Ossian skärskådas alltså från två synpunkter, samtidigt som själva händelseföljden får tala för sig själv. Ossian är son till lantbrukaren Elias Brage, en despot och sadist. Elias vill inte gifta sig med barnets moder, Amanda Flycht, vilken å sin sida anser sig vara av förnäm börd och uppträder med höga later men också med ståndsmissig oberördhet, vilket allt tjänar som skyddsmur mot de vedervärdigheter hon går till mötes. Elias behåller Ossian hos sig, sedan modern körts iväg, och fostrar honom med piska, örfilar och tungt arbete, tills Ossian

en gång, sedan han växt upp, slår igen, och det så hårt, att han blir tvungen att fly. Han kommer till Felix Dandelins far, som är lanthandlare, och utvecklas till en sorts kalvaljersfigur i vulgärupplaga. Han spelar, han diktar visor, han sjunger, han anför lekarna, han kurtiserar, han är kort sagt medelpunkten i alla muntrationer, ständigt iförd hög hatt och pincené, han läser med glupande iver allt vad han får tag på, men han kan inte hållas till vardagligt och regelbundet arbete. Så lämnar han kryddboden och blir en fri vandrare. Modern har under tiden hamnat som hålldam hos en provinsialläkare och lärt sig franska. Med stolt grandezza kan hon demonstrera de finaste manér. Ossian lyckas rädda henne ur den förnedrande positionen och tar henne med på sina vandringar. De färdas kring på landsvägarna, ett originellt och alltmer slitet par, tills de slutligen får bosätta sig på en släktgård och tas om hand av Elias' änka, den karaktärsfasta och imponerande fru Valborg. Detta är de yttre konturerna. Händelseförloppet är berättat med frodig fabulering och en livfull stilkonst, som gör denna pikareskroman till en sällsynt underhållande läsning. Men de mångfaldiga episoderna är omsorgsfullt beräknade, avsedda att belysa och klargöra Ossians innersta väsen. Ossian har både faders- och modersarv att bemästra. Han har häftighet och hårdhet från fadern, drömdrift och fantasiflykt från modern, och det gäller för honom att nå balans, finna en livsrytm som håller. Han tror sig vara konstnär, diktare, musiker, målare, prosaist, men han blir ingenting annat än dilettant, vilket Ljungquist obarmhärtigt demonstrerar genom att citera hans versstycken. Moderns förryckthet visar honom, hur det kan gå, om man ger sig det »Flycktska» i

våld — att man förvandlas just till flyktmänniska. Ossian blir inte den han önskar vara och vill inte vara den han är. Hans liv formas därför till en anhopning av misslyckanden, besvikelser, förödmjukelser. Men han lär sig uthärda och stå emot, han ger inte tappt och vägrar ståndaktigt låta människor bestämma över sig. Allting är annorlunda, än vi tror, säger han. »Du förstår det inte, men allting har en helt annan betydelse. Allting är sant, men det betyder något helt annat.» Så börjar hans till det yttre misslyckade liv klarna för honom. »Jag är en son av många orättvisor. Och nu vill jag tacka Gud för det. Det är ett adelsmärke, du. Det är ett elddop, du. Den som alltid vederfarits rättvisa, vad vet han om rättvisan? Den som alltid haft framgång, vad vet han om sanningen? Jag är ingen profet, jag är en son av många orättvisor. Det räcker.» Besvikelserna skall göra det möjligt för honom att bygga upp en katedral av sitt inre. »Var och en skola vi bygga oss själva till ett tempel för Gud. Var och en skall bygga sin egen Katedral för sitt möte med Kristus.» Med dessa ord kommer Ossian Evangeliet mycket nära. Därmed kan han se ljust också på de orättvisor som hans yttre liv fyllts av. Ty bakom de synbara och kännbara orättvisorna tycker han sig kunna skymta den egentliga rättvisan. »Rättvisan, den ser vi ju bara den jordiska delen av. Och den andra delen, den betydelsefullaste, den är liksom månens okända sida vänd åt det motsatta hållet, så den ser vi inte. Fast det är först när vi är i stånd att se båda sidorna som vi lär oss förstå, vad rättvisa är.» Så lyder Ossians sista ord. I Dandelinarnas kommentar heter det: han var ingen stor människa, men det var stjärnljus i honom. Romanen om Ossian är Ljungquists rikaste, mest levande och mest

djuptänkta bok, också hans fantasi-fullaste och hans mest underhållande. Den levnadsvision som den präglas av, har haft en gestaltskapande kraft i sig, därför att den inte är dömande utan helt igenom förstående, kärleksfullt förstående i sin blandning av vemod, löje, värme och förtröstan.

Om oro och otillfredsställelse handlar också den bok som skulle bli *Owe Husåhrs* sista. Den heter *Jeriko* och är till formen en kollektivroman av den beprövade typ, som låter familjerna i ett hyreshus utgöra gruppen. Huset ligger i utkanten av en medelsvensk tätort och kallas Jeriko. Namnet är naturligtvis i första hand symboliskt: innanför murarna känner sig människorna fångslade. I sin känsla av instängdhet håller de på att förkrympas i vanor, som i sin tur blir till slentrian och slö likgiltighet. Romanen handlar om en rad utbrytningsförsök. Betecknande nog är det männen som inte är belåtna och som söker sig bort. »Så underliga männen var. De ville ha andra liv. Liv som inte fanns.» Så lyder bokens nyckelreplik. Det är när familjelivet blir rutin, som de försöker fly, till andra erfarenheter, till andra kvinnor. Men de är ohjälpligt bundna och de kommer inte loss. Utbrytningsförsöken blir fjaskon. Husåhr varierar temat med rutinerad färdighet, men lösningen blir mer eller mindre mekanisk; i ett fall, där knuten inte går att lösa, tillgriper han t. ex. en druckningsolycka. Mängden av likartade förlopp gör skildringen ganska rapsodisk. Ändå har han vid ett tillfälle gjort något av sitt bästa, i episoden om Doris och Harald. Doris har sedan länge och på avstånd varit förälskad i Harald. När Harald kommer tillbaka från sanatoriet, möts de på allvar. Men under sanatorietiden har han upplevt en ödesdiger kärlekshistoria. Skildringen av hur Doris

vinner tillbaka Harald till andlig hälsa och till samliv med henne har en intensitet och värme som visar, hur löftesrikt Husåhrs författarskap var in i det sista.

Jeriko hos Husåhr och Babels torn hos Gyllensten motsvaras av Den stora teatern hos *Hans Bergraham* i den prisbelönta kortromanen *Förföraren*. Den kan betecknas som en kriminalhistoria, eftersom den handlar om en mordutredning, men närmast är den en expressionistisk skildring av livets ohjälpliga förvirring. Inom den stora teatern spelas allt möjligt samtidigt på skilda scener. Där vimlar det av korridorer, trappor, teatervindar, loger, och i alla dessa utrymmen irrar det kring personer i skilda roller och funktioner. Den som är mördad, heter Talia, skådespelerska och dansös av tysk, grevlig börd, ett offer för andra världskrigets förödelse, utan egen personlighet, snärjande och förvirrande sig i en allt trassligare erotisk snärskog. Kommissarien som skall reda ut fallet, blir själv offer för miljöns mysterier. Han är förvillande lik den aktör som spelar Scagnarelle i Molières *Don Juan*, dvs. moralistens roll, och han dras obevekligt in i repetitionerna, men så får han veta, att moralisten Scagnarelle är mördaren, och när han finner honom, är denne inte längre Scagnarelle utan länsman i Strindbergs *Kronbruden*. Kommissarien vet snart inte vem han själv är, blir allt osäkrare om sin identitet. I den stora förvirringen jagar vi de skyldiga men är skyldiga själva och spelet går ständigt vidare. Bergraham genomför skildringen med en trolleriprofessors fingerfärdiga hanterande av illusions-tekniken, det är fart och esprit över framställningen, som med sina snabba scenväxlingar och korta replikskiften påminner om en exklusiv film. Bakom alltsamman anar man en undran som inte får svar: vad är meningen

med alltihop, hur skall det bli mening med vårt liv?

Bergraham är inte den ende som dras till det egenartade, excentriska och besynnerliga. *Karl Nordström* gjorde det i sin debutroman förra året, »Doktor Mirakels medicin», och han gör det i årets novellsamling *Tristan*. Novellerna är av skiftande kvalitet. En del verkar som preludier till debuten, andra ger belägg på Nordströms förmåga att pejla djupt i morbida och hämmade själstillstånd. Titelnovellen berättar om skönhetslidelsen hos en man, som själv är ful och endast förmår vinna en ful kvinna. Han driver både henne och fosterbarnet Tristan i döden, fast båda i sin kärlekshunger gjort allt för att vinna honom. Först i deras stelnade anletsdrag upptäcker han en skönhet, som för sent väcker hans behov av att visa barmhärtighet. I Tacktalet berättas om en ung man, som i sjuklig nervositet kämpar för att bli som vanliga människor men förstör allt, då han äntligen får tillfälle att visa sig normal: han kommer på middag och skall hålla tacktal men talet blir ett enda vilt utbrott. Allra främst står Gossen på ängen. Den handlar om en ung idealist med det talande namnet Leonard Wikner. Han drömmer om att bli historielärare, och samtidigt med sina akademiska studier författar han massvis med lektionsutkast. De är hans ädla andes skapelser, med vilkas hjälp han skall leda de unga mot det sanna, rena och höga i kraft av hävdernas lärdomar. Under lediga timmar sitter han och betraktar poj-karnas lekar på en äng och fäster sig särskilt vid den serafiske Gunnar, en Rydbergsk efeb av hellensk grace. Så kommer stunden, då han skall beträda katedern, och han blir ögonblickligen kastad in i en annan värld. De små efeberna med Gunnar i spetsen visar sig vara tuffa rackarungar, som hän-

synslöst slår ner på honom och driver honom till förtvivlan. Han dör som en tjutande varg. Trots vissa överdrifter har denna novell en obarmhärtighetens logik, en skärande och gnisslande konsekvens, som man inte så lätt glömmar.

Hans Mörks Porträtt i träram består av en handfull noveller från Trästan, som synes vara den fattigare delen av gamla Örebro. På den stadens gator har en stor författare gått förut, och Mörk har nog lärt av honom att hitta rätt på original och krumelurer och besynnerliga tilldragelser. Det händer emellertid, att förvecklingarna och den psykologiska analysen inte riktigt samsas hos Mörk, att det blir brottstycken av människoöden och inte mer. En av novellerna är dock minnesvärd. Den heter Ordhandlaren och i den berättas om en enstöring, som kommer till stan och söker gemenskap och vänligt bemötande. Han har inte mycket tid på sig, därför att han är dödsdömd. För sina samlade medel sätter han upp en affär och annonserar, att han inte tar betalt i pengar utan med vackra ord. Det låter tossigt, men till slut fattar en gumma mod, får sina varor och betalar med ett vänligt ord, och snart är butiken full av folk dagen i ända. Men efter en tid börjar det tryta med kundernas förråd av goda, vänliga ord och en vacker dag står butiken tom. Ordhandlaren hittas död och bredvid står en låda, fylld av lappar med de vackra orden på. »Han ville med egna ögon se, hur det fula låg som boss i deras hjärtan och dolde det som skönare var. Han ville visa sig själv, hur rätt han trodde om dem, när hans tanke gjorde dem vackrare än deras handlingar förtjänade.» Så gick det alltså med den saken. Vackra ord har vi mer ont om än pengar. Denna historia har Mörk berättat med fast grepp om pennan: ironi finns där

men aldrig skärande, värme finns där, men strängt bunden.

Det man numera kallar udda människor står också i centrum för *Birgitta Stenbergs* intresse. Hennes *Vit av natten* handlar om tonårsflickan Sonja, som drömmer de vanliga drömmarna om lyxliv och överklassfröjder. Hon har liftat till Frankrike, där hon sjunkit ner till rätt ordinärt gatunymfliv men blir omhändertagen av en adjunkt med intresse för fallna flickors räddning och följer honom till ett slags värdshus strax norr om Stockholm. Här har en rad besynnerliga människor samlats, som lever av dagdrömmar i olika schatteringar. Ett dråp konfronterar dem med verkligheten och åstadkommer en serie förvecklingar. Det antyds till slut, att hela värdshusrörelsen skall läggas ned. Detta bizarreri är utfört med omväxlande realistiska, naturalistiska och symbolistiska konstgrepp. En viss förmåga att suggerera stämningar och ge ord åt vardaglig tristess har onekligen Birgitta Stenberg, men hennes människor lever liksom alltför mycket i fjärran för att på allvar engagera.

Det verkliga och överkliga konfronteras också i *Astrid Forsbergs I skuggan av Bert*. Lis har en gång övergivit sin fästman och förenat sig med Bert, därför att hon i honom har trott sig finna den stora kärleken. Bert är en halvsvensk, har uppfostrats i Tyskland och deltagit i kriget. Till yrket är han sprängämnesingenjör. Äktenskapet blir så småningom ett tvång för dem båda, bl. a. därför att han bär på ett skuldmedvetande som Lis inte kan dela, och på att hon inte kan undgå att i honom se en landsman till dem som bragt så mycket lidande åt de nordiska broderländerna. För Lis blir tillvaron ett skenliv, och så fortsätter det att vara, även sedan Bert dött. Det halvutsagda och oupp-

gjorda mellan makarna binder alltså Lis vid den avlidne. Hon lever i skuggan av Bert. Först när hon under en Italienvistelse fått en väninna, som hon kan rekapitulera och bikta sig för, och förmår se sitt liv från andra synpunkter, når hon befrielse. I bokens slutkapitel framträder också mycket riktigt en ny man, som hon tydligen skall lyckas bättre med. Romanen är komponerad på två plan: nuets händelser i Italien och återblickarna på äktenskapet. Hopfogningen är ibland rätt mekanisk och ger inte klart begrepp om de båda Lis som skildras, den unga förälskade och den deprimerade änkan. Berättelsen har inte fått ro till fördjupning, men den har partier av intensitet och av inlevelse i känslöbindningarnas komplicerade värld.

Årets litteratur bär i hög grad prägel av pessimism och fruktan, av vantrivsel och flyktbegär. Men det är inte sagt, att den mörka synen är allra svartast hos de yngsta diktarna, och det kan hända, att uppbrottsstämningen hos dem kombineras med upptäckarglädje. Så är det i varje fall i *Per Wästbergs Arvtagaren*. Man kan beteckna denna roman som en variation av temat från Wästbergs »Halva kungariket», alltså berättelsen om hur en ung man upptäcker världen runt omkring sig och därmed finner sig själv. Mattias Vindrot är arvtagare till en kexfabrik. Efter en ombonad barndom, som han inte trivts med och känt sig isolerad i, skickas han till en herr Meyer i Tyskland för att utbilda sig i kextillverkningens och kexförsäljningens värdefulla yrke. Han råkar missa det avtalade mötet, och det visar sig, att herr Meyer har avrest till okänd adress i Hamburg. Romanen handlar till det yttre om hur Mattias förgäves söker herr Meyer, och till sitt väsentliga syfte om hur han upplever allt möjligt annat,

till synes obetydliga ting men just sådant som lär honom att leva, t. ex. hur det känns att dra sig fram utan pengar i främmande land, hur det går till att skaffa sig tillfällighetsjobb, bl. a. som nattvakt i ett myntkabinett, som sopåkare eller som fotografbiträde, hur man kan umgås med folk ur alla samhällsklasser och hur skiftande andra människors öden visar sig vara. Mattias upplever en kärlekshistoria med en flicka på en flodpråm, där han en tid logerar. Det är en angenäm men enbart fysisk förbindelse. Snart där- efter träffar han en flicka som han blir allvarligt förälskad i. Hon är flykting och har väsentliga ting att lära honom, bl. a. att vår tillvaro inte består i att arva och äga utan i att uppleva och erfara. Därmed har Mattias nått tillbörlig mognad. Just då råkar han hitta den eftersökte herr Meyer, men nu lyfter han bara på hatten och går förbi honom. — Mattias är uppfödd i trakten av Experimentalfältet. Hans bildningsresa är också en serie experiment. Han bär tillnamnet Vindrot, vilket betyder: »Vinden tog roten och planterade om den.» Han är arvtagare men vill av- säga sig arvet för att kunna bli en självständig människa. Den unge mannen, som inte vill fångas in i den tristess han lyckligen fått lämna, möter den unga flickan, som evakuerats från sitt barndomshem i Östtyskland. Därmed skapas något nytt. Han säger till henne: »Vad jag har fått eller gått miste om, gör alldeles detsamma. Du förlorade din barndom, eller din ungdom. Jag saknade min. Här är vi nu, det är det viktiga.» Ty med arvet är det så, att om det inte förvaltas så att det blir oigenkännligt, blir det vär- delöst. Inte resans ändamål utan re- sans alla oväntade äventyr har lärt honom känna sig själv och bli riktig. Det summeras i orden: »Man kan fråga och aldrig få det riktiga svaret,

men vad man kan vara säker på att få, är ett överflöd på scener och berättelser ur människornas liv.» Ja, scener och berättelser är Wästbergs bok fylld av, somliga mer turistmäs- siga och topografiska, andra i form av kvickögda reportage, en del psy- kologiskt betydelsefulla och väsent- liga för handlingen och målsättningen. Utan överdrift kan man påstå, att Wästberg behandlar sin hjälte med mycken välvilja. Han trivs ovanligt bra med honom. Ibland låter han Mattias råka ut för riskabla situatio- ner, men man behöver inte vara rädd, Mattias är i gott förvar, alldeles som hjälten i gamla goda äventyrs- böcker. På det sättet blir Arvtagaren mer en flanörroman än en bildnings- roman, mer underhållande än djup- lodande. Den bärs upp av Wästbergs vanliga aptit på livet och av hans på en gång drivna och pojkkaktiga stil- konst, vilken trots mångordigheten ger snabbhet åt händelseföljden och en personlig ton åt berättandet.

Det som dominerar i 1958 års litte- ratur är oron och otryggheten, en- samheten, vilsenheten, hemlösheten mitt i folkhemmet. Diktarna undrar, frågar, spanar. Deras röster är skilda till ton och stämning, melodi och rytm, men i stort sett kan det sägas, att deras verk bärs mindre av trots och protest än av grubbel, ängslan och stundom resignation. Vad som inte finns där och inte heller bör fin- nas, är belåtenhet. Ingen deklarerar förnöjsamhet i det ombonade folk- hemmet. Oberoende av vår tids spe- ciella hotfullhet, är det diktens och diktarnas väsensart att inte slå sig till ro. Birger Sjöberg har i en be- rörd passus beskrivit, hur den dästa förnöjsamheten blir förstelnandets tillstånd, blir »statyernas samkväm». Mot detta sätter han »orons eldmeto- der». Han väljer inte den runda och skördemogna syster Ro, han väljer

broder Oro: »Hellre vild och dyster
— blott du ändå — ger mig din ans.
— Bröstat hårt du kryster — hårt kan
du slå — lågor kan du tvinna. — Bäst
dock att brinna. — Oro är Vår. Oro

är Dans.» Är oron signum för vår tids
diktare, betyder det, att deras dikt
är äkta och levande, att den är ange-
lägen.

DIKTARE I STÅL

Fil. dr ALF ÅBERG

1300-talet är en av våra största litte-
rära epoker. Då infördes den höviska
riddardiktningen i vårt land, då ut-
arbetades Magnus Erikssons landslag
och då nedtecknades den heliga Bir-
gittas uppenbarelser. Under samma tid
skrev också en okänd diktare en
svensk historisk krönika på vers, den
första i sitt slag, som senare fått nam-
net Erikskrönikan efter sin huvudper-
son, den snillrike hertig Erik. Kröni-
kan behandlar ett stort och dramatiskt
ämne: Sveriges och folkungarnas öden
från 1200-talets mitt, då Birger Jarl
och hans svåger Erik Eriksson, kallad
Läspe och halte, var rikets styresmän,
och fram till år 1319, då den unge
Magnus Eriksson, rikets hopp, hylla-
des som kung i både Sverige och
Norge.

Krönikan innehåller en överväldi-
gande rikedom av rörliga händelser:
blodiga krigsföretag, färgglänsande
torneringar och glada fester. Männi-
skorna skildras levande och inte utan
psykologisk förståelse. Kompositionen
är för det mesta fast uppbyggd, stilen
är rik på litterära allusioner och rim-
men ofta klangfulla och överraskande
djärva. Ändå har Erikskrönikan ald-
rig blivit någon folkläsning för svens-
karna på samma sätt som Saxo Gram-
maticus för danskarna och Snorre
Sturlasson för islänningarna och norr-

männen. Orsaken är inte svår att för-
stå. Medan de båda epikerna Snorre
och Saxo med lätthet kunnat översät-
tas till det nu talade folkspråket, har
själva den poetiska formen, de svår-
tillgängliga orden och de ålderdomliga
rimmen hindrat den svenska krönikan
från att bli allmängods. För de flesta
svenskar är väl krönikan endast känd
på indirekt väg genom alla de sen-
tida författare som hämtat inspiration
och dramatiskt stoff från det medel-
tida diktverket.

Många forskare har sysslat med de
historiska frågor, som möter i Eriks-
krönikan. Till dem hör riksarkivarie
Ingvar Andersson, som redan år 1928
disputerade på en avhandling om käll-
problemen till Sveriges historia åren
1230–1436 och som sedan gärna åter-
kommit till de vetenskapliga debat-
terna kring denna krönika. I sin ny-
utkomna skrift »Erikskrönikans för-
fattare» (I Svenska Akademiens min-
nesteckningar, Norstedt, pris 16: —)
har han kunnat ge en sammanfattning
och en tolkning av dikten och dess
författare, sådan den vuxit fram under
mer än trettio års studier av verket.
Man kan läsa hans bok på skilda sätt:
som en djuplodande källkritisk utred-
ning, som ett lärt och fängslande bi-
drag till den svenska litteraturens
ungdomshistoria eller helt enkelt som

skön prosa, en lång essay som engagerar också den oinvigde genom sin lättillgängliga framställning, sitt viga språk och sina snabba associationer.

I ett lysande svep behandlar Ingvar Andersson de källor av skilda slag, som stått till diktarens förfogande: dödsnotiser och annaler, helgonkrönikor och lagar men också muntliga traditioner från sådana som varit inblandade i striderna och förhandlingarna. Han förefaller att ha varit en berest man och också beläst i den samtida europeiska litteraturen; man märker det både på diktens utformning, de geografiska uppgifterna och de historiska anspelningarna. När diktaren i en av krönikans höjdpunkter berättar om Nyköpings gästabud, jämför han den onde kung Birger med Amblode, den dåre, »then sik enkte gott förstode». Det är med verklig glädje forskaren kan påvisa att denne Amblode är identisk med Hamlet, den tragiske danaprinsen, som redan Saxo berättar om.

Ingvar Anderssons syfte har varit att klarlägga diktarens arbetsmetoder men än mer att placera honom i hans historiska miljö. Han var hertig Eriks man, en anhängare av det adliga partiet men inte någon av de främsta, en diktare mer än en politiker. Han tycks inte ha varit präst eller ha haft någon

djupare kyrklig förankring. Snarare var han en adelsman, en riddare med höviska maner, hänförd av korstågstanken och motståndare till de utlänningar, som på skilda vägar sökte sig in i riket.

När skrevs krönikan? Författaren framför här en egen tolkning, som förefaller utomordentligt tilltalande. Dikten var avsedd för en blivande konung, en kungaspegel som hyllar de svenska riddarna och deras politiska program, en historisk berättelse, som medvetet söker utjämna motsättningarna i det förgångna och som pekar framåt mot rikets uppgifter i österled. Det finns mycket som talar för att krönikan skrivits vid tiden kring Magnus Erikssons kungahyllning.

I sin bok gör Ingvar Andersson ett djärvt försök att tränga den okände författaren in på livet, att fälla upp visiret på den »skald i stål», som Karlfeldt talar om i »Stadens sångmö». Han skönjer dragen, fast han inte känner honom till namnet, riddaren, som lärde Nordan »landets eget mål vid kärlig lek, vid festens klang och prål». Än en gång kan Ingvar Anderssons läsare glädja sig åt en bok, som sätter fantasien i rörelse, förmedlar lärdom på ett behagligt sätt och levandegör en praktfull historisk miljö.